

Демченко Олександр Вікторович,
кандидат економічних наук, докторант кафедри
торговельного підприємництва, товарознавства
та управління бізнесом Одеського
національного технологічного університету

Demchenko Oleksandr, PhD in Economics, Doctoral
student of the Department of Trade Entrepreneurship,
Merchandising and Business Management, Odesa
National University of Technology,
<https://orcid.org/0000-0002-0796-7164>

МЕХАНІЗМ ВПЛИВУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ НА РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ MECHANISM OF INFLUENCE OF AGRICULTURAL COOPERATION ON THE DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITAL OF RURAL AREAS OF UKRAINE

Демченко О. В. Механізм впливу
сільськогосподарської кооперації на розвиток
людського капіталу сільських територій України.
*Український журнал прикладної економіки та
техніки*. 2024. Том 9. № 1. С. 327 – 331.

Demchenko O. Mechanism of influence of
agricultural cooperation on the development of
human capital of rural areas of Ukraine. *Ukrainian
journal of applied economics and technology*. 2024.
Volume 9. № 1, pp. 327 – 331.

Стаття присвячена висвітленню впливу сільськогосподарської кооперації на розвиток людського капіталу сільських територій та обґрунтуванню складові та архітектоніку механізму цього процесу. Обґрунтовано, що однією з найбільш перспективних форм горизонтальної інтеграції малих і середніх сільськогосподарських виробників України є кооперація, яка є об'єктивною необхідністю соціально-економічного розвитку сільськогосподарського сектору економіки, так і сільських територій. Встановлено, що, залежно від виду діяльності, кооперативи обслуговування поділяються на переробні, заготівельно-збутові, постачальницькі, сервісні та інші, а також надано характеристику особливостям їх завдань і функцій у процесі господарської діяльності. Показано ефективність функціонування сільськогосподарських кооперативів обслуговування в Європейському Союзі, спрямованих на підвищення результативності господарювання та захист від конкуренції з монопольними структурами у сфері перероблення та реалізації сільськогосподарської продукції. Вказано на важливість розвитку сільськогосподарських кооперативів обслуговування для вирішення проблем збуту та збільшення енергоефективності у сільському господарстві, зокрема за допомогою «зелених» енергетичних кооперативів. Акцентовано увагу на низькій якості правових норм і складності адміністративного та юридичного регулювання діяльності кооперативів, визначено потребу у подальшій підтримці держави та покращенні інформаційного забезпечення. Узагальнено та розкрито групи негативних чинників впливу на розвиток сільськогосподарського кооперативу обслуговування, з поділом їх на три групи: державні, економічні, а також організаційні. Запропоновано механізм впливу сільськогосподарської обслуговувальної кооперації на формування та розвиток людського капіталу сільських територій України.

Ключові слова: сільськогосподарська кооперація, обслуговувальна кооперація, людські ресурси, сільські території, механізми розвитку.

The article is devoted to highlighting the impact of agricultural cooperation on the development of human capital in rural areas and substantiating the components and architectonics of the mechanism of this process. It is substantiated that one of the most promising forms of horizontal integration of small and medium-sized agricultural producers in Ukraine is cooperation, which is an objective necessity for the socio-economic development of both the agrarian sector of the economy and rural areas. It has been established that, depending on the species' activities, service cooperatives are divided into processing, procurement and sale, supply, service, and others, and the features of their tasks and functions in the process of economic activity are characterized. The efficiency of the functioning of agricultural service cooperatives in the European Union, aimed at improving management efficiency and protection from competition with monopoly structures in the processing and sale of agricultural products, is shown. The importance of developing agricultural service cooperatives to solve sales problems and increase energy efficiency in agriculture, particularly with the help of "green" energy cooperatives, is indicated. Attention is focused on the low quality of legal norms and the complexity of administrative and legal regulation of the activities of cooperatives, and the need for further support from the state and improvement of information support is determined. The groups of negative factors influencing the development of the agricultural service cooperative are generalized and disclosed, dividing them into three groups: State, economic, and organizational. A mechanism of influence of agricultural service cooperation on the formation and development of human capital in rural areas of Ukraine has been proposed. During the study, considering the negative factors influencing the development of the agricultural service cooperative, the architectonics of the mechanism of influence of agricultural service cooperation on the formation and development of human capital in rural areas of Ukraine, which can ensure the creation of economic, social, and environmental conditions for the formation and development of human capital in rural areas, was presented and substantiated.

Keywords: agricultural cooperation, service cooperation, human resources, rural areas, development mechanisms.

Вступ

Основою формування і розвитку людського капіталу сільських територій України є міцна економічна база. Господарський успіх жителів сільських територій є найкращим мотиваційним чинником розширеного демографічного відтворення та базисом для інвестицій у добробут їхніх сімей – освіту, охорону здоров'я, задоволення матеріальних потреб тощо.

Кооперація як організаційна форма господарювання та система економічних відносин сприяє формуванню ідеології захисту сільськогосподарських товаровиробників, залученню їх в інтеграційні процеси, що дає змогу використовувати переваги великомасштабного виробництва без додаткових

© Демченко Олександр Вікторович, 2024

капітальних витрат [1]. Кооперація є об'єктивною необхідністю соціально-економічного розвитку як аграрного сектору економіки, так і сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями ролі та значення сільськогосподарської кооперації у розвитку сільських територій в Україні присвячені роботи таких вітчизняних учених: В. Амбросова, Ю. Лупенка, Ю. Лузана, М. Маліка, О. Могильного, Л. Молдаван, М. Орлатого, Я. Рибачка, Г. Трутенко, О. Шпикуляка та ін. Зокрема, на важливість сільськогосподарської кооперації, як фактора формування й розвитку людського капіталу сільських територій, вказують Ю. Лупенко, М. Малік і О. Шпикуляк, відзначаючи, що важливим чинником розвитку сільських територій, збереження сільської поселенської мережі, формування середнього класу та соціального капіталу є кооперація як ефективний напрям у вирішенні внутрішніх і зовнішніх суперечностей у розвитку громадянського суспільства [2]. Ю. Лузан та О. Лузан також відзначають безальтернативність кооперації, як засобу сталого розвитку сільських територій України, наголошуючи, що тільки кооперування селян у сучасних умовах спроможне забезпечити реальний самозахист їх економічних інтересів, вирівняти конкуренцію з великими аграрними корпораціями, стати реальним фактором демонополізації аграрного ринку, формуючи скоординовану маркетингову тактику і стратегію з метою виходу на зовнішні та внутрішні ринки з великими оптовими партіями високої якості готової аграрної продукції, оптові закупівлі ресурсів, корпоративізувати фінанси, поліпшити залучення інвестицій, організувати власної логістики й інших факторів конкурентності [3]. Однак окремі проблеми, що стосуються ролі та значення кооперативних формувань у розвитку сільських територій через вплив на людський капітал в Україні, висвітлені ще недостатньо.

Формулювання цілей статті

Метою статті є обґрунтування ролі, складових та архітектоніки механізму впливу сільськогосподарської обслуговувальної кооперації на формування і розвиток людського капіталу сільських територій України.

Виклад основного матеріалу дослідження

На нашу думку, однією з найбільш перспективних форм горизонтальної інтеграції малих і середніх сільськогосподарських виробників України є кооперація. Як відзначає Н. Рудік: «...Стан розвитку сільськогосподарської кооперації має визначальне місце в аграрному секторі... Реалізація кооперативної ідеї в аграрному секторі набуває великого значення в забезпеченні сталого розвитку сільських територій у сучасних умовах господарювання та впливає на місце країни в економічній європейській спільноті» [4].

Сільськогосподарська кооперація є одним з ефективних інструментів розвитку аграрного сектору – об'єднання у кооперативи стимулює розвиток малого та середнього аграрного бізнесу, насичує ринок якісною продукцією та сприяє економічному зростанню регіонів [5].

Згідно із Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію», сільськогосподарський кооператив – це юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які є виробниками сільськогосподарської продукції і добровільно об'єдналися на основі членства та на засадах самоврядування для провадження спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб [6].

Як справедливо зауважує Ю. Лузан: «Урівноважити конкурентоспроможність з великими агрохолдингами та корпораціями для дрібних і середніх сільгоспвиробників..., як показує світовий досвід, можливо тільки завдяки розвитку справжньої обслуговуючої й виробничої сільськогосподарської кооперації не тільки на рівні окремих сіл, а також галузей і територій, формуючи таким чином загальнодержавну систему сільськогосподарської кооперації. Цим шляхом йшли всі розвинуті країни і є великою помилкою ігнорування такого досвіду в Україні» [7]. Кооперативні мережі дають змогу впорядкувати надходження необхідних товарів і значно зменшити кількість посередницьких структур, бо дають можливість дрібним виробникам сільськогосподарської продукції як реалізовувати великі партії продукції за оптимальними цінами, так і закуповувати значні партії товарів і матеріалів у виробника, знову ж таки уникаючи посередників [8]. У цьому контексті Г. Спаський відзначає, що у процесі реформування аграрного виробництва виникає необхідність активізації під час створення кооперативів у сферах виробництва агросервісного обслуговування та кредитування [9].

Розбудова інститутів аграрного підприємництва, насамперед сільськогосподарської кооперації, сприятиме зниженню трансакційних витрат її суб'єктів, яке відбуватиметься в результаті подолання витрат, пов'язаних з доступом до ринків, ресурсів, інформації, інвестицій, інновацій тощо [10].

Створення постачальницьких або сервісних обслуговувальних кооперативів розширить умови для спільного придбання і використання складної, енергомісткої та дорогої техніки, закупівлі матеріальних ресурсів, проведення ремонту й обслуговування технічних засобів, що забезпечить надійності каналів постачання ресурсів, зниження витрат і підвищення результативності господарської діяльності сільськогосподарських товаровиробників [11]. Механізм кооперації є дієвим елементом у процесі відтворення потенціалу особистих селянських господарств [12].

Залежно від виду діяльності обслуговувальні кооперативи поділяються на переробні, заготівельно-збутові, постачальницькі, сервісні та інші:

- переробні кооперативи займаються переробленням сільськогосподарської сировини (хлібобулочних, макаронних виробів, овочевих, плодово-ягідних, м'ясних, молочних, рибних продуктів, виробів і напівфабрикатів з льону, конопель, лісо- і пиломатеріалів тощо);

- заготівельно-збутові кооперативи здійснюють заготівлю, зберігання, передпродажне оброблення, продаж продукції, надають маркетингові послуги тощо;

- постачальницькі кооперативи створюються з метою закупівлі та постачання засобів виробництва, матеріально-технічних ресурсів, необхідних для виробництва сільськогосподарської продукції та продуктів її перероблення; виготовлення сировини і матеріалів та постачання їх сільськогосподарським товаровиробникам;

- сервісні кооперативи здійснюють технологічні, транспортні, меліоративні, ремонтні, будівельні, еколого-відновні роботи, здійснюють ветеринарне обслуговування тварин і племінну роботу, займаються телефонізацією, газифікацією, електрифікацією в сільській місцевості, надають медичні, побутові, санаторно-курортні, науково-консультаційні послуги, з ведення бухгалтерського обліку, аудиту та інше [13].

У ЄС успішно функціонують обслуговувальні збутові кооперативи, які створюють для досягнення більш високих результатів господарювання та захисту в конкурентній боротьбі з монопольними структурами у сфері перероблення продукції й особливо у сфері її реалізації на внутрішньому та зовнішньому продовольчих ринках [14]. У цьому контексті Г. Трутенко справедливо відзначає, що у розвинутих країнах завдяки міцним позиціям сільськогосподарської обслуговувальної кооперації розв'язано проблему збуту продукції, вирощеної фермерами, через підтримку створення ними прозорої постачальницької, заготівельно-збутової інфраструктури на засадах кооперації з торгівлею, підприємствами харчової і переробної промисловості [15].

О. Шпикуляк і І. Білокіна відзначають: «...Створення «зелених» енергетичних кооперативів серед населення досить популярне й поширене явище в міжнародній практиці... Українська економіка, в тому числі аграрний сектор, залишаються енергозатратними та енергозалежними. Тому збільшення частки альтернативних джерел енергії у загальному споживанні виступає єдиним ключем до вирішення вказаних проблем... «Зелені» енергетичні кооперативи стали новим дієвим елементом цього перспективного на сьогодні інституційного механізму. Перші кроки у створенні таких кооперативів вже зроблені... Проте подальший розвиток зазначеного типу кооперації в аграрному секторі потребує підтримки на державному рівні через створення відповідних формальних інституцій» [16]. Такої ж думки і Г. Калетнік і А. Дюк: «Енергетичні кооперативи зокрема можуть постати як класичні соціальні підприємства із забезпечення селян відновлюваними (біологічними) джерелами енергії, представляючи господарський сегмент інфраструктури соціально-побутового забезпечення. У цьому контексті за допомогою поширення енергетичних кооперативів розглядаємо інфраструктурну модель енергоефективності господарювання на селі, яка відзначається соціальною спрямованістю та ефектами сталого розвитку» [17].

В. Грановська та В. Крикунова основними проблемами розвитку кооперативів в Україні називають: безсистемність проведення ринкових реформ без належного наукового обґрунтування; слабкий розвиток інфраструктури збуту, перероблення та зберігання готової продукції; відсутність мотиваційного механізму розвитку кооперації; неузгодженість механізмів розвитку кооперативів з механізмами фінансової, дотаційної й кредитної підтримки; суспільна недовіра до різних форм об'єднань [18].

Рис. 1. Групи негативних чинників впливу на розвиток сільськогосподарського обслуговувального кооперативу

Джерело: складено автором на основі [21].

няно з іншими організаційно-правовими формами, ведення господарської діяльності, бухгалтерського обліку, що відображається на накладних витратах.

Л. Ярема вважає, що найбільш актуальними перешкодами на шляху розвитку сільськогосподарської кооперації є державні, економічні, організаційні (рис. 1).

С. Аптекара та О. Манжура зауважують, що гострою проблемою обслуговувальних кооперативів є низька якість їх функціонування: «...Оскільки реально працює менше половини агроторгових домів,

До цього переліку треба також додати слабкість інформаційного забезпечення сільськогосподарської обслуговувальної кооперації. Р. Корінець і М. Малік щодо цього зауважують: «Де-факто, якість правових норм, що пов'язані із сільськогосподарською обслуговуючою кооперацією та її інформаційним забезпеченням, є невисокою, а відсутність «механізмів примусу» для реалізації навіть не завжди досконалих правових норм і державних програм, відсутність правових норм щодо відповідальності посадових осіб за невиконання державних програм, їхнього ресурсного забезпечення знижує ефективність використання зазначених інститутів для досягнення мети кооперації» [19]. Р. Корінець і Л. Малік також відзначають, що суспільний інтерес в Україні до сільськогосподарських обслуговувальних кооперативів поступово відновлюється [20]. Водночас правове регулювання, адміністрування діяльності таких кооперативів доволі складне, потребує спеціальної підготовки персоналу, ведення більш складного, порівняно з іншими організаційно-правовими формами, ведення господарської діяльності, бухгалтерського обліку, що відображається на накладних витратах.

обслуговуючих кооперативів, заготівельних пунктів, а обсяги продажу продукції через зазначені об'єкти ринкової інфраструктури незначні. Продовольчі ринки здебільшого працюють як базари, а не як організовані гуртово-роздрібні торговельні структури, їх матеріально-технічна база слабка, бракує холодильної, рефрижераторної техніки, складських приміщень, інформаційних та комунікаційних систем» [22].

Успішний розвиток сільської кооперації – один з найефективніших інструментів забезпечення сталого розвитку сільських територій і їх людського капіталу (рис. 2).

Рис. 2. Механізм впливу сільськогосподарської обслуговувальної кооперації на формування і розвиток людського капіталу сільських територій України. Джерело: власна розробка автора.

У наведеній схемі механізму впливу сільськогосподарської обслуговувальної кооперації на формування і розвиток людського капіталу сільських територій України, на нашу думку, пояснення потребує лише те, чому розвиток тваринництва сприяє досягненню екологічної сталості розвитку сільських територій:

- 1) розвиток тваринництва, насамперед молочного та м'ясного скотарства, сприяє зменшенню рівня розораності сільськогосподарських угідь – певна їх частина відводиться під пасовища та сінокоси;
- 2) розвиток тваринництва вимагає розширення площі кормового клину. Посіви кормових культур, насамперед однорічних і багаторічних трав, формують ґрунтозахисні сівозміни;
- 3) розвиток тваринництва сприяє збільшенню внесення органічних добрив – незамінного фактора відтворення гумусу, а отже – родючості ґрунтів.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Отже, об'єднання суб'єктів малого і середнього агробізнесу у сільськогосподарські обслуговувальні кооперативи є безальтернативним засобом підвищення рівня доходності їх діяльності, який через передавальний механізм забезпечення економічної, соціальної і екологічної сталості сільських територій створює відповідні умови для формування і розвитку людського капіталу.

У процесі дослідження з врахуванням негативних чинників впливу на розвиток сільськогосподарського обслуговувального кооперативу було представлено і обґрунтовано архітектоніку механізму впливу сільськогосподарської обслуговувальної кооперації на формування і розвиток людського капіталу сільських територій України, який здатний забезпечити створення економічних, соціальних та екологічних умов для формування і розвитку людського капіталу сільських територій.

Література

1. Петер М.В. Концептуальні засади японської філософії Кайдзєн в управлінні сільськогосподарськими обслуговуючими кооперативами. *Економіка АПК*. 2014. № 8. С. 76-80.
2. Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Шпикуляк О.Г. Теоретико-методологічні засади розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні. *Економіка АПК*. 2021. № 8. С. 31-39.
3. Лузан Ю.Я., Лузан О.Ю. Інституціоналізм-наукова платформа для удосконалення державної аграрної політики. *Економіка АПК*. 2016. № 2. С. 29-37.
4. Рудік Н.М. Історичний аспект розвитку сільськогосподарської кооперації. *Агросвіт*. 2021. №9-10. С. 38-45.
5. Департамент агропромислового розвитку Сумської обласної державної адміністрації. Про сільськогосподарську кооперацію. URL: <https://www.apk.sm.gov.ua/index.php/ru/golovna-storinka/1728-pro-silskohospodarsku-kooperatsiyu>.
6. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України № 819 від 21 липня 2020р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text>.
7. Лузан Ю.Я. Сучасні проблеми та основні фактори розвитку аграрного сектору України. *Економіка АПК*. 2014. № 6. С. 5-9.
8. Рибак Я.Я. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація як засіб розвитку особистих селянських господарств. *Економіка АПК*. 2014. № 9. С. 103-107.

9. Спаський Г.В. Розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у Закарпатті. *Економіка АПК*. 2016. № 12. С. 37-43.
10. Грицаєнко М.І. Соціальний капітал у становленні підприємницької мережі аграрної сфери України. *Економіка АПК*. 2017. № 5. С. 58-64.
11. Довженко В.А. Формування клієнтського капіталу фермерських господарств. *Вісник Житомирського національного агрокологічного університету*. 2012. №1(2). С. 41-47.
12. Зіновчук Н.В., Лесь А.В., Ращенко А.В. Мотиваційні чинники організації органічних сільськогосподарських кооперативів в Україні. *Економіка АПК*. 2016. № 9. С. 33-38.
13. Гончаренко В.В. Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив: практичний посібник. Київ: Аграрна освіта, 2009. 90 с.
14. Ушкаренко Ю.В. Сільськогосподарська кооперація в еволюційному вимірі: монографія. Херсон: Айлан, 2009. 404 с.
15. Трутенко Г.О. Стан розвитку обслуговуючої сільськогосподарської кооперації в Україні. *Економіка АПК*. 2020. № 7. С. 102-109.
16. Шпикуньяк О.Г., Білокінна І.Д. Формування інституційних складових кооперативного розвитку альтернативної енергетики в аграрному секторі економіки. *Економіка АПК*. 2020. № 8. С. 72-81.
17. Калетник Г.М., Дюк А.А. Розвиток кооперації в енергетичній сфері організаційно-економічної соціалізації підприємницького господарювання на селі. *Економіка АПК*. 2020. № 11. С. 19-29.
18. Грановська В.Г., Крикунова В.М. Організаційні трансформації аграрного бізнесу в Україні. *Економіка АПК*. 2018. № 3. С. 63-74.
19. Корінець Р.Я., Малік М.Й. Інформаційне забезпечення сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в Україні. *Економіка АПК*. 2016. № 8. С. 61-70.
20. Корінець Р.Я., Малік Л.М. Просте товариство як форма кооперації виробників сільськогосподарської продукції. *Економіка АПК*. 2019. № 7. С. 32-38.
21. Ярема Л.В. Сільськогосподарські кооперативи: проблеми і перспективи. *Економіка та суспільство*. 2018. В. 19. С. 276-281.
22. Аптекар С.С., Манжура О.В. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи: проблеми і перспективи. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. № 7(157). С. 134-139.

References

1. Peter, M.V. (2014). «Conceptual foundations of the Japanese Kaizen philosophy in the management of agricultural service cooperatives». *Економіка АПК*. № 8. pp. 76-80.
2. Lupenko, Yu.O., Malik, M.J., Shpykuliak, O.H. (2021). «Theoretical and methodological foundations of the development of agricultural cooperation in Ukraine». *Економіка АПК*. № 8. pp. 31-39.
3. Luzan, Yu.Ya., Luzan, O.Yu. (2016). «Institutionalism is a scientific platform for improving state agrarian policy». *Економіка АПК*. № 2. pp. 29-37.
4. Rudik, N.M. (2021). «Historical aspect of the development of agricultural cooperation». *Ahrosvit*. №9-10. pp. 38-45.
5. Departament ahropromysloвого rozvytku Sums'koi oblasnoi derzhavnoi administratsii. Pro sil's'kohospodars'ku kooperatsiiu. [Department of Agro-Industrial Development of the Sumy Regional State Administration. About agricultural cooperation]. Available at: <https://www.apk.sm.gov.ua/index.php/ru/golovna-storinka/1728-prosilskohospodarsku-kooperatsiyu>.
6. Pro sil's'kohospodars'ku kooperatsiiu: Zakon Ukrainy. (2020). [On agricultural cooperation: Law of Ukraine]. № 819 dated July 21, 2020. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text>.
7. Luzan, Yu.Ya. (2014). «Modern problems and main factors of the development of the agricultural sector of Ukraine». *Економіка АПК*. № 6. pp. 5-9.
8. Rybak, Ya.Ya. (2014). «Agricultural service cooperative as a means of development of personal peasant farms». *Економіка АПК*. № 9. pp. 103-107.
9. Spas'kyj, H.V. (2016). «Development of agricultural service cooperatives in Transcarpathia». *Економіка АПК*. № 12. pp. 37-43.
10. Hrytsaienko, M.I. (2017). «Social capital in the formation of the business network of the agrarian sphere of Ukraine». *Економіка АПК*. № 5. pp. 58-64.
11. Dovzhenko, V.A. (2012). «Formation of client capital of farms». *Visnyk Zhytomyr's'koho natsional'noho ahroekolohichnoho universytetu*. №1(2). pp. 41-47.
12. Zinovchuk, N.V., Les' A.V., Raschenko A.V. (2016). «Motivational factors for the organization of organic agricultural cooperatives in Ukraine». *Економіка АПК*. № 9. pp. 33-38.
13. Honcharenko, V.V. (2009). *Sil's'kohospodars'kyj obsluhovuiuchyj kooperatyv*. [Agricultural service cooperative]. Agrarna osvita. Kyiv. Ukraine.
14. Ushkarenko, Yu.V. (2009). *Sil's'kohospodars'ka kooperatsiia v evoliutsijnomu vymiri*. [Agricultural cooperation in the evolutionary dimension]. Ajlan. Kherson. Ukraine.
15. Trutenko, H.O. (2020). «The state of development of the service agricultural cooperative in Ukraine». *Економіка АПК*. № 7. pp. 102-109.
16. Shpykuliak, O.H., Bilokinna, I.D. (2020). «Formation of institutional components of cooperative development of alternative energy in the agricultural sector of the economy». *Економіка АПК*. № 8. pp. 72-81.
17. Kaletnik, H.M., Diuk, A.A. (2020). «Development of cooperation in the energy sphere of organizational and economic socialization of entrepreneurial management in the countryside». *Економіка АПК*. № 11. pp. 19-29.
18. Hranov's'ka, V.H., Krykunova, V.M. (2018). «Organizational transformations of agrarian business in Ukraine». *Економіка АПК*. № 3. pp. 63-74.
19. Korinets', R.Ya., Malik, M.J. (2016). «Information provision of the agricultural service cooperative in Ukraine». *Економіка АПК*. № 8. pp. 61-70.
20. Korinets', R.Ya., Malik, L.M. (2019). «A simple partnership as a form of cooperation of producers of agricultural products». *Економіка АПК*. № 7. pp. 32-38.
21. Yarema, L.V. (2018). «Agricultural cooperatives: problems and prospects». *Економіка та суспільство*. Issue 19. pp. 276-281.
22. Аптекар, С.С., Манжура, О.В. (2014). «Agricultural service cooperatives: problems and prospects». *Актуальні проблеми економіки*. № 7(157). pp. 134-139.

Стаття надійшла до редакції 18.01.2024 р.